

Seyfettin İLİTER

Doktora öğrencisi, İnönü Üniversitesi,
Inonu University,
Malatya, Turkey
sivasivasi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7314-3745
https://ror.org/04asck240

Dr. Mahmut Erdil

Öğretmen
Milli Eğitim Bakanlığı
Ministry of Education
Ankara, Turkey
m.erdil_25@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-9942-0253

Eğitim ve İktidar İlişkisi: Nietzsche ve Foucault

The Relationship Between
Education and Power: Among
Nietzsche and Foucault

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 11 Ekim 2022 / 29 October 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Kasım 2022 / 20 November 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2022 / 31 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf | Citation

İliter, Seyfettin. Erdil, Mahmut "Eğitim ve İktidar ilişkisi:
Nietzsche ve Foucault", *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 3
(Aralık 2022), 267-286.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Seyfettin İliter, Mahmut Erdil).*

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Öz

Eğitim ve iktidar toplum sosyolojisi bağlamında birbirinden uzak kavramlar değildir. Bu iki kavramı birçok düşünür ele almıştır. Bu makalede amacımız Foucault ve Nietzsche'nin eğitim ve iktidar ne tür bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Nietzsche eğitimin iktidar ilişkisinin anlaşılması için güç istemi kavramını kullanır. İnsanın yetişmesinden anladığı, iktidarın kendisini sürdürmesi adına öne sürdüğü eğitim politikalarını görür. Eğitim yoluyla ortaya çıkarılmaya çalışılan uzmanlaşma insanın vasat durumunu ortadan kaldırmadığı gibi aksine onu sürü insanı olmasına neden olur. Üst insanın yetişmesi için kültürel temelli bir yola başvurulması gerektiğini söyler. Toplumun epistemolojisi iktidarın ortaya koyduğu olgular üzerinden oluşturulduğunu ifade eder. Nietzsche'e göre eğitim bireyi politize eder ve iktidarın düzenini sürdürmesi için bir araca dönüşür. Foucault'a göre iktidar araç olarak insanın bedenini kullanır. İktidar her yerde bireyi takip eder. Gözetleme sayesinde bireyin bilgisi sürekli bir biçimde iktidarın alanına düştüğünden bireyin denetlenmesini sağlar. Eğitimin temelinde bu bilginin elde edilmesi ve kullanılması yatar. İktidar ve bilgi birbirine eklenerek bireyleri farkına varmadan o bilgi sarmalı içinde kendi geliştirdiği politikalarla yönetmeye çalışır.

Anahtar kelimeler: Sosyoloji, Eğitim Felsefesi, Nietzsche, Foucault, Eğitim, İktidar.

The Relationship Between Education And Power: Among Nietzsche And Foucault**Abstract**

In the context of sociology, the concepts of education and power are closely related with each other. Throughout the history, these two concepts have been discussed by many thinkers in different contexts. Our aim, in this article, is to reveal what kind of relationship Foucault and Nietzsche put forward between education and power. Nietzsche comprehends the notion of will to power to comprehend the power dynamics in education. He considers government initiatives pertaining to education as means of self-maintenance. The specialization, which is tried to be revealed through education, does not eliminate the mediocre condition of man, on the contrary, it causes him/her to become a member of a mass. He contends that raising the upper class should follow a culturally grounded approach. According to the epistemology of society, facts imposed by the power constitute society. Nietzsche argues that education politicizes people and transform them into tools used by those

in positions of power to uphold their social order. Power, in Foucault's view, employs the human body as an instrument. Everywhere an individual goes, power follows. Through surveillance, the power continuously gains access to the individual's knowledge, ensuring that the person is under their control. The gathering and use of this information is the cornerstone of education. It articulates power and knowledge in an effort to rule people using the laws it has created inside the cycle of knowledge.

Keywords: Sociology, Educational Philosophy, Nietzsche, Foucault, Education, Power

Giriş

Eğitim, bireyin belli tarzda davranış sergilemelerini ister. Eğitimin uygulama sahasını ise politik süreçler belirler. Politika, en temel tanımıyla yönetim sanatı olarak tarif edilebilir. Bir toplumun devlet yönetim şekliyle onun dayandığı felsefe, yasama, yürütme, yargı gibi kurumlar ve bu kurumların işleyişi onun politik sistemini meydana getirir. Devletlerin büyük bir çoğunluğu kendi politik tarzını gelecek kuşaklara nakletmek ve bu tarzı onlara kabullendirmek ister. Toplumsal alanda eğitim kurumları olan okullar sonrasında kendi düşünüş dünyasını yansıtmak üzere diğer kurum ve kuruluşları büyük ölçüde kullanır. Buradan bakıldığında eğitimin, mevcut politik duruş tarafından, nesillerin yetişmesini sağlayan önemli bir kurum olduğu görülmektedir.¹

Toplum sosyolojisini göz ardı etmeyen eğitim kurumları, belirli bir metodu olan eğitim sistemleri eşliğinde eylemlerde bulunarak, mevcut düzen ya da iktidarların istedikleri bir şahsiyet olma vasfını kazanırlar. Eğitimin amaç ve metotları ile bireylerden arzulanan davranışların sergilenmesi beklenir. Bireyi şahsiyet sahibi bir insan olmaktan ziyade tam aksine bütünüyle pragmatist, bencil hatta

¹ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, 13. Baskı (Ankara: Anı Yay. 2015), 57.

anarşist bir kişilik haline de getirebilir. İşte burada eğitimin politik yüzü ortaya çıkmaktadır. Her kurulu politik düzen, büyük ölçüde kendi fikir ve kültürel dünyasını benimseyecek bireylerin var olmasını temenni eder. Dolayısıyla hem insan hem toplum teorisi, hem de toplumların sosyal süreçlerinin toplamı ve onların uygarlığını oluşturan en temel unsur olan kültürel yaşantı, ancak belli bir sistematik eğitim metodundan sonra meydana gelebilir.² Başka bir ifade ile kişi belirli eğitim sürecinden geçse de içinde bulunduğu toplumsal şartların eksenini üzerinden hareketle kendisine tam bir eğitim verilebilir.

Güç sahiplerinin oluşturduğu iktidar, devlet, hükümet ve diğer politik yapılanmaların en önemli unsur olarak gördükleri eğitim ve sistemini ele almaları kuşkusuz bireyi şekillendirici ve bireyin toplumun düşünüş biçiminden, hareket tarzına kadar birçok şeyi belirlemesi gerçeği ortaya çıkarır.³ Başka bir ifadeyle mevcut politik kurumlar, kendi yönetsel güçlerine karşı gelebilecek herhangi bir tehlikenin oluşumunu engellemek için eğitim konusuna ciddi anlamda ehemmiyet vermişlerdir. Eğitim ve eğitilmiş kişilerin, kültürel dinamikleri⁴ değiştirme hususunda oldukça önemli bir role sahip oldukları gerçeği, hiç kuşkusuz en iyi anlamda iktidarlar ve mevcut sistemler tarafından bilinmektedir.

² Bozkurt Güvenç, İnsan ve Kültür, 3. Baskı (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979), 95; Yılmaz Arı, "Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dini Hayattaki Rolü", *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7/49 (2021), 2004.

³ İsmail Aydoğan, *Kültür Temelli Eğitim*, (Ankara: Hece Yay. 2016), 9.

⁴ "Toplumun dünya görüşü, dilleri, norm ve inançları, deneyimleri, davranışları, kavramsallaştırma yeteneği vb.", Yılmaz Arı, "Karl Mannheim'in Bilgi Sosyolojisi", *International Social Sciences Studies Journal* 5/30 (2019), 1089.

1. Nietzsche Ne Buyurdu?

İktidarın eğitim üzerine etkisini ele alırken çalışmadaki ilk isim Nietzsche'dir. Onun felsefesinin başat kavramlarından biri olan güç istenci, kaba ya da bedene ilişkin bir güçten ziyade güce duyulan tutku ve hayranlık çerçevesinde şekillenir. Güç istenci ya da güce sahip olma iradesi, Nietzsche'ye göre insanın yeryüzünde sahip olmak istediği önemli şeylerdendir. Güç İstenci, hem insanın sahip olmak istediği bir durum hem de insanlara karşı tutum şekli olduğu için burada iktidar mevzuu açığa çıkmaktadır. Güç istencine sahip olmak isteyen insan en temelde kendi iktidarını da temellendirmek ve onu devam ettirmek istemektedir. Güce sahip olan bir insanın doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar sahibi olması da beraberinde gelmektedir. Nietzsche'nin iktidara ilişkin vurgusu temelde yönetimsel ya da idari bir nitelikten ziyade insanın bizzat kendi bedensel ve toplumsal varlığına yöneliktir. Başka bir ifadeyle bu iktidar biçimi herhangi bir siyasi grup ya da devletin varlığıyla ilişkilendirilen iktidar biçimlerinden farklı olarak; doğrudan insanın varlığıyla ilgili bir iktidar tarzıdır. Efendi ve köle diyalektiği düşünüldüğünde efendinin güç istemi sayesinde kendi başına iktidara sahip olabilen bir varlık olduğu/olacağı anlaşılmaktadır.

Kuşkusuz Nietzsche'nin güç istemi ve bununla birlikte kazandığı iktidarı en temelde yozlaşmış kurumlar, sanayileşmiş bu nedenle kültürel kodlardan uzaklaşmış üretim tarzları içerisine sıkışmış, kilisenin dünyayı büyük ölçüde dışarda bırakan hayat tarzı kıskacında debelenen insan varlığını kurtarmak ve onu kendi deyimiyle üst-insan (uber-insan) haline getirmeye çalışmak açısından son derece önemlidir. Burada da görüleceği üzere güç istenci her şeyden evvel insan varlığıyla ilişki içerisindedir. İnsan varlığı eğitilmediği, iyi bir insan ya da vatandaş olunmadığı sürece toplumların ve devletlerin

sağlıklı bir şekilde işlemesi de güç olacaktır. Kendisi güç istencini eğitimle ve iktidarı açıklamada bir enstrüman olarak kullanır.

İktidar her ne kadar Nietzsche açısından insana ilişkin bir durum olarak ifade edilse de işin başka veçheleri de bulunmaktadır. Özellikle siyasi alanda, iktidara sahip yapının bilgi aracılığıyla kendi vatandaşlarına istediği ideolojik eğitimi vermesi oldukça önemli bir konudur. Siyasi açıdan iktidar sahipleri, kendi varlıklarını devam ettirmek ve iktidarlarına yönelik herhangi bir olumsuz duruma mahal vermemek için benimsedikleri eğitim düşüncelerini vatandaşlarına aşılırlar. Bu nedenle eğitim içeriklerini, siyasi iktidarlarını koruyacak şekilde oluştururlar. Burada eğitim içeriklerini kendi epistemolojik anlayışları çerçevesinde inşa eden iktidarlar, bu epistemolojiyi iktidarın adeta bir aracı haline dönüştürerek varlıklarının teminatı haline getirirler. Nietzsche açısından epistemoloji, bilgi dediğimiz şey gerçekten böyle midir? Nietzsche'ye göre bilgiyi oluşturan olgusal durumlar bizzat bilgiyi meydana getiren iktidarlar tarafından dizayn edilmektedir. Hâlbuki olguların insanın içinde bulunduğu psikolojik, sosyal ve bedensel özelliklerinden dolayı farklı yorumlara tabii olması yüksek ihtimaldir. İki devlet arasında vuku bulan bir savaş, olgusal bir durumdur. Gözlenebilir bir yapıya sahiptir; fakat böylesi bir savaşta kimin haklı kimin haksız olduğu ya da taraflardan birine duyulan sempati diğerine karşı beslenen kin çoğunlukla insanın içerisine doğmuş olduğu dünya, kendi kişisel karakteri ve içerisinde bulunduğu ruh halinden mütevellit şekillenmektedir. Başka bir anlatımla içerisinde yaşadığımız psikolojik, sosyal ve ruhsal durum taraflardan birine sempati duymamıza diğerine ise olumsuz bakmamıza neden olmaktadır.

Nietzsche, olguların insanlar tarafından farklı yorumlandığı/yorumlanması gerektiği gerçeğinden hareket ederek,

olgular sayesinde meydana getirilen epistemolojik dünyanın bizzat insan ürünü olduğunu ifade eder. Örneğin George Orwell 1984 adlı çalışmasıyla Britanya’da büyük bir savaş ve ülkenin dört bir tarafının düşmanlarla sarılı olduğu iddiasını ileri sürer. Gerçekte böyle bir savaş olmamasına rağmen; Orwell bu kitabıyla insan kitlelerinin savaşa ve olmayan düşman varlığına inandırılacaklarını ileri sürerek iktidarların bu bilgi akışını insanların ayartılmasında önemli bir araç haline getirdiklerini ifade eder. Hal böyle olunca iktidarlar, epistemolojik sistemlerini insanlara dayatarak, onların kendilerine itaat eden, kanunlara mutlak anlamda uyan ve her şartta kendilerine boyun eğen varlıklar olmalarını sağlar.

Nietzsche de bu anlamda eğitim ve iktidar söz konusu olunca tıpkı felsefesinde olduğu gibi bazı temel düşüncelere sahiptir. Özellikle onun mevcut değer sistemlerini çekiçle kırma metaforu bizlere eğitim ve iktidar ilişkisine dair ciddi ipuçları sunar. Zira çekiçle felsefe yapmanın temelinde mevcut değer sistemleri parçalamak ve onları ortadan kaldırmak fikri yatmaktadır. Kalıplaşmış, insanı hareketten uzaklaştıran Platonik ve Hristiyanlık düşüncesinin kurumları ve yöneticileri her zaman ayak takımından olan insanların iktidara gelmelerini kolaylaştırıp büyük bir yozlaşmaya neden olmaktadır.⁵ Nietzsche bu kişileri zehirli örümceklere benzeterek onların intikamcı ve öfkelerini ifade edip eşitliği vaz ettiklerini söyler. Ayrıca içlerinde taşıdıkları kibir, haset de onların yaşantısını ciddi anlamda olumsuz etkiler. Ve bu etki dışarıya doğru taşar. Öyle ki böyle insanlar, sadece başkalarından intikam almayı ve eşitsizlik

⁵ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, çev: Gülperi Sert, (Ankara: Doğu Batı Yay., 2017), 245.

üzerine nutuklar atıp kendi bireysel varoluşlarını da büyük ölçüde dışlamış olurlar.⁶

Kuşkusuz; iktidarların insanların düşünme tarzlarını etkilemeleri açısından eğitim kurumları “sosyal yapıya etki eden, ona ivme kazandıran, onu hareket ettiren ve dönüştüren” yönüyle önemli roller üstlenir. İktidarlar, istedikleri vatandaş tipini ortaya çıkarmak için eğitimi kullanarak, onlara belli başlı programları dayatıp, istenilen insanı ortaya çıkarırlar. Bu bakımdan, eğitim kurumlarının temel amacı öğretimden ziyade, iktidarların arzu ettiği insanı meydana getirmektir. Burada eğitim kurumları kültürü, edebiyatı yahut bir geleneğe ilişkin maddi ve manevi değerleri aktarmak yerine, sıradan temel bilgilerin aktarılmasını sağlar. Böyle bir eğitim anlayışında; düşünen, akıl yürüten ve analiz eden bir insandan ziyade bütünüyle başarıya odaklanmış ve bu başarıyı da pragmatik bir zemine oturtmaya çalışan insan karşımıza çıkmaktadır.⁸

Nietzsche, iktidarların ikame ettiği eğitim politikalarından geçen kişilerin, sadece belli alanlarda uzmanlaştıklarını vurgulayarak; onların kültürel anlamda ise sıradan halk gibi olduklarını ifade eder: Özel bir branş bilgisi, ömrü boyunca belli bir vidayı ya da kulpu belli bir alet ya da makineyi çevirmekten başka bir şey yapmayan ama bu işte de inanılmaz bir ustalığa ulaşmış fabrika işçisine benzer.”⁹

⁶ Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, 135-136.

⁷ Yılmaz Arı, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dini Hayattaki Rolü”, 2007.

⁸ John Gatto Taylor, *Eğitim (Bir Kitle İmha Silahı)*, çev: Mehmet Ali Özkan, (İstanbul: Edam Yay., 2018), 193.

⁹ Friedrich Nietzsche, *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine*, 3. Baskı, çev. Gürsel Aytaç, (İstanbul: Say Yay., 2010), 29.

Buradan hareketle denilebilir ki; iktidarlar, genel anlamda kendi siyasal yapılarını eleştirmeyen, onlarla ters düşmeyen ve onlara herhangi bir protesto uygulamayan dahası onların mutlak iktidarı karşısında boyun eğen Nietzsche'nin tabiriyle "sürü" insanının olmasını isterler.

Görüldüğü üzere Nietzsche mevcut eğitim kurumlarına büyük bir savaş açmaktadır. Başka bir ifadeyle radikal ahlaki ve politik görüşlerinden ötürü geleneksel felsefenin ileri sürdüğü eğitim anlayışlarına karşı çıkmaktadır.¹⁰ Genel anlamda bu eğitim anlayışlarını idealist ve dini temelli eğitim anlayışları olarak sınıflamak mümkündür. İdealist eğitim anlayışı Platonculuğa dayanırken dini temelli eğitim ise daha çok Hristiyanlık inancına dayanmaktadır.

Platonculuk; en temelde kavramlara ve bu kavramlardan oluşan idealar dünyasına dayanıp eğitimi de bu minvalde idealize ettiği için duyguları ve tutkuları olan insan varlığının doğasına aykırı bir felsefe olmaktadır. Hristiyanlık sistemi de insanlara, öte dünyayı değerli gösterip insanların bu dünyayla yani gerçek dünya ilişkisini asgari düzeye indirdiği için problemlidir. Çünkü Nietzsche açısından gerçek bir dünyadan bahsetmek gerekiyorsa bu dünya üzerinde yaşadığımız, duygu ve tutkularımızın olduğu bir dünyadır. Dolayısıyla hem Platonculuk hem de Hristiyanlık insanların dünya ile olan ilişkisini problemlili zemine taşımaktadır. Bunun en önemli nedeni de bahsi geçen kurumların büyük bir yozlaşmaya davet çıkarıyor olmalarıdır.

Başka bir ifadeyle, bu kurumlar insanların gerçeklikle olan bağıni kopararak, onları bütünüyle aşkın bir zemine çekmiş ve onları yaşam

¹⁰ Howard Ozmon - Samuel Craver, *Philosophical Foundations of Education*, Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, 340.

döngüsü içerisindeki yerlerinden alıkoymuşlardır. Bu durum politik açıdan değerlendirildiğinde, Hem Platonculuk hem de Hristiyanlığın insan üzerindeki iktidarının görünümüdür. Ve bu iktidar egemenliğinde sunulan eğitim, insanların kendi başlarına birer özne olmalarını engelleyerek, onları sisteme boyun eğen sürü insanlarına dönüştürmektedir. İktidar kurumunun eğitim üzerindeki etkisine örnek vermek gerekirse, 1454 yılında kurulan Basel Üniversitesi Avrupa'nın en eski üniversitelerinden biriydi ve bu üniversitenin kuruluşunda Basel'in zengin ve soylu ailelerinin politik ve ekonomik kaygıları oldukça etkili olmuştur.¹¹

Nietzsche, devlet ile kültür ya da kültür eğitimi arasında bir karşıtlık geliştirir. Devlet doğası gereği felsefenin karşısında durur ve dolayısıyla felsefede devletin bir antitezini oluşturur. Hakiki bir filozof bu anlamda devlet için yaşamsal bir tehlike anlamına gelir. Buradan hareketle denilebilir ki devlet, kültürü kendi egemenliği altına almak, onu kendisinin bir enstrümanı olarak kullanıp yönlendirmek ve dilediği gibi üzerinde güç sahibi olmak ister.¹² Fakat Nietzsche'nin, devleti kültür üzerinde egemenlik kurup onu yönlendirmeye çalışan bir kurum, iktidar olarak görmesi her zaman sağlıklı bir bilgiye işaret etmez. Çünkü modern zamanda eğitim, kültür, iktidar gibi kurumların birbirleriyle olan ilişkisi her zaman net bir izlek sunmamaktadır. Fakat en nihayetinde iktidar kurumunun eğitimi, eğitimin iktidarı kullandığından daha fazla bir şekilde eline geçirip onu yönlendirdiğini söylemek de mümkündür.

¹¹ Howard Ozmon - Samuel Craver, *Philosophical Foundations of Education*, 76.

¹² Friedrich Nietzsche, *David Strauss / İtirafçı ve Yazar*, çev: Mustafa Tüzel, (İstanbul: İthaki Yay., 2006), 96.

Kültür unsurunun görmezden gelindiği ya da yok sayıldığı bir yerde iktidar, esasında bireyinin bütün amacının devlet olduğu fikrini aşlamaya çalışır. Başka bir ifade ile devlete hizmet etmenin en büyük amaçlardan biri olduğu öğretisi, iktidar tarafından merkezi bir konuma yerleştirilerek, bireylerin bu ideale koşulsuz şekilde bağlanmaları sağlanmaya çalışılır. Nietzsche'ye göre sorgulanmayan, yoruma tabi tutulmayan ve mutlak surette bağımlı olunan iktidar ise insanoğlunu büyük bir ahmaklığa götürmektedir. Zira iktidara ve iktidarın ikame ettiği eğitim modelinden geçen bir bireyin mutlak teslimiyetleri onu yüce başka ideallerden uzaklaştırarak onu kendini gerçekleştirmekten ve şahsiyet haline dönüştürmekten alıkoyar.¹³

Netice itibariyle, eğitim ile iktidar arasında eşit düzeyde bir ilişkiden ziyade; birinin diğeri üzerinde etkin olduğu bir yapı söz konusudur. Burada baskın olan politika iken onun güdümünde varlık kazanabilen alan eğitimidir. Politik olan, eğitimi ciddi bir araç şeklinde kullanarak kendi siyasal düşüncelerini benimsemiş bir insan modeli ortaya çıkarmaya çalışır. Bu da iktidarın bir başka veçhesine işaret eder. Dolayısıyla siyasi hayat: “*hem macht* (otorite) hem de *Herrschaft* (mutlak kontrol, egemenlik) olarak iktidarın edinilmesi, istikrarı ve büyümesiyle ilgilidir.”¹⁴ Bu otorite ve egemenliğin devamlılığını sağlayan en önemli araçlardan biri de kuşkusuz eğitim olmaktadır. Başka bir ifadeyle eğitim olmaksızın iktidarların istedikleri vatandaş tipini ortaya çıkarmaları neredeyse imkânsızdır. Eğitim özellikle bu anlamda politize olarak, iktidarların varlıklarını muhafaza etmelerini sağlayan en önemli araçlardan biri haline gelir.

¹³ Friedrich Nietzsche, *David Strauss / İtirafçı ve Yazar*, 29.

¹⁴ J. Christian Emdem, *Modern Siyasal Düşünce ve Nietzsche*, çev: Gamze Varım, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2013), 41; Yılmaz Arı, *Değişim Sürecinde Alevilikte Dini Otorite*, (Ankara: Berikan Yayınları, 2020), 73.

2. Nietzsche'den Sonra Foucault

Sosyal bilimlerde iktidar kavramına ilişkin bir tanımlama, çözümleme söz konusu olduğunda akla ilk gelen düşünürlerden biri Nietzsche'den büyük ölçüde etkilenen Michel Foucault'dur (1926-1984). İktidarı, temel anlamda içerisinde yaşanılan hayatta ortaya çıkan ilişkiler çerçevesinde ele alan Foucault, bu ilişkilerin hayatın her kademesinde var olduğunu, dolayısıyla iktidar dediğimiz şeyin de hayatın her alanında süreklilik arz ettiğini belirtir. Foucault iktidarın hayatın her alanına sinmiş olduğu gerçeğini şöyle ifade eder: “İktidarın bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine, gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini düşünüyorum.”¹⁵ Dolayısıyla iktidar bireylerin var olduğu her yerde var olmaktadır. Başka bir ifadeyle insanın başka insanlarla kurmuş olduğu ilişki sosyal bir ilişki ve bu sosyal ilişkiler ise iktidar ilişkileri olarak ortaya çıkar. Çünkü onun iktidar söylemi bizzat özneyi meydana getiren ve ona dinamik bir hareketlilik kazandıran yapıdır. En temel anlamda Foucault'ın üzerinde durduğu temel iktidar biçimi bio-iktidardır. Foucault, *Cinselliğin Tarihi* adlı yapıtında bu iktidar biçimini şu şekilde tanımlamaktadır: “Bio iktidarın kapitalizmin gelişmesinin vazgeçilmez bir ögesi olduğu kuşku götürmez; çünkü kapitalizm, bedenlerin denetimli bir biçimde üretim aygıtına sokulması ve nüfus olaylarının ekonomik süreçlere göre ayarlanmasıyla sağlanmıştır.”¹⁶ Burada bedenlerin üzerinde tahakküm kurmaktan çok, bedenin bizzat üretim sürecine katıp, ekonomik ve siyasal ilişkiler ağının gerçekleşmesi amacı vardır. Çünkü beden, iktidarın nemalandığı,

¹⁵ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev: Işık Ergüden, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012), 23.

¹⁶ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Tufan, (İstanbul: Afa Yay., 1994), 144.

yönlendirdiği, manipüle ettiği bir alandır. Foucault, bedenin bu minvalde kullanılması konusunda şunları ifade eder:

“Beden aynı zamanda siyasal bir alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedirler; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Bedenin bu siyasal olarak kuşatılması karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni büyük ölçüde, üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır, fakat buna karşılık bedenin iş gücü olarak oluşması ancak, onun bir tekabüliyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür. Burada ihtiyaç aynı zamanda özenle düzenlenen, hesaplanan ve kullanılan siyasal bir araçtır; beden ancak hem üretken beden, hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç haline gelebilmektedir.”¹⁷

Beden üzerine yönelen iktidar, onu bilhassa bilgi aracılığıyla yönetmeye çalışır, onu kendi amaçları doğrultusunda yönlendirir. Kuşkusuz iktidar bunu yaparken, beden üzerinde çeşitli ayrışmalara gidip onu, hastane, okul, hapisane gibi çeşitli kurumlarla verdiği görevlerle kendisine daha fazla bağlamaya çalışır. Özellikle eğitimin okul ve diğer eğitim enstrümanlarıyla birlikte bu işi görür. Okul,

¹⁷ Michel Foucault, *Hapishanelerin Doğuşu*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: İmge Yay., 1992), 31.

müdür, öğretmenler, bina kısacası eğitimle alakalı ne kadar unsur varsa bu en temelde iktidarın üretmeye ve varlığını sağlamaya çalışacağı bilgi kanalıyla mümkün olacaktır. Bilgi burada eğitimin merkezi konuma gelerek, iktidarın adeta sağ kolu olacaktır. Peki, iktidar bu faaliyetini yani kendi gücünü ikame etmeyi ve onu mukim kılmayı nasıl yapacaktır?

İktidar bunu en temelde bilgi üzerinden gerçekleştirmeye çalışır; zira bilgi, bedenin kontrolünü sağlamak açısından, politik olanın kullanmış olduğu önemli enstrümanlardan biri haline gelir. Dolayısıyla beden dediğimiz şey basit bir fiziksel varlık olmayıp aksine iktidarın kendisine yöneldiği, ayarttığı ve kendi varlığını korumak ve devam ettirmek amacıyla kullanıma soktuğu bir araç olacaktır. Buradan bakıldığında iktidar ile beden arasında ciddi bir ilişki, bağlantı ve etkileşim olduğu görülecektir. Foucault beden üzerinde kurulan/kurulması düşünülen ve iktidarın yegâne amaçlarından biri olan iktidarı *Panopticon* kavramıyla izah eder:

“Panopticon, halka biçimli bir binadır, ortasında bir avlu ve avlunun ortasında da bir kule vardır. Halka, hem içeriye hem dışarıya bakan hücrelere bölünmüştür. Bu küçük hücrelerin her birinde, kurumun hedefine uygun olarak, yazı yazmayı öğrenen bir çocuk, çalışan bir işçi, ıslah edilen bir mahkûm, deliliğini yaşayan bir deli vardır. Merkezi kulede bir gözetmen vardır. Her hücre hem içeriye hem dışarıya baktığından gözetmenin bakışı tüm hücreyi kat edebilir; hiçbir karanlık nokta yoktur ve sonuç olarak bireyin yaptığı her şey bir gözetmenin bakışına açıktır; bu gözetmen, kendisinin her şeyi görebileceği, buna karşılık kimsenin kendisini göremeyeceği şekilde, panjurlar, yarı açık bölme

pencereleri arasından gözlemde bulunur. Bentham'a göre, bu küçük ve harikulade mimari kurnazlığı bir dizi kurum kullanabilir. Panopticon, aslında, bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır; bunlar aslında fiilen gerçekleşmiş olan ütopyadır. Bu tür bir iktidar, panoptizm adını tam olarak alabilir. Panoptizmin egemen olduğu bir toplumda yaşıyoruz.”¹⁸

Burada mevcut olan durum bütünüyle gözetime dayanan ve bu gözetimin belli enstrümanlarla yapıldığı bir sistemdir. Hapishane, hastane, üniversite, okul gibi kurumlar esasında iktidarın kendi varlık sahasını çizdiği ve orada hüküm sürdüğü alanlar olarak belirmektedir.

Panopticon kavramıyla bu ilişkiyi gözler önüne seren Foucault, bu süreçte artık sorgulama, açıklama gibi hususlardan ziyade; gözetlemenin, incelemenin var olduğunu ifade eder. Artık bir olayı, konuyu açıklamak ya da yeniden oluşturmak yerine bir şeyi dahası bireyleri aralıksız olarak gözetim altında bulundurmak söz konusudur. Bireyler üzerinde uygulanan bu iktidarın sürekliliğinin sağlanması, gözetlenen bireyler hakkında daima bilgi elde edilmesini kolaylaştırıp onları yönlendirmek açısından kolaylık sağlar. İşte en temelde bu iktidar sistemi, yaşamlarının sonuna değin bireyleri gözetim altında tutarak onları kendi koydukları normlara uymaya çalışır. Bireyler çoğu zaman iktidar tarafından kullanıldıklarını bilmeden bu sistemin parçası haline dönüşürler. İşte Foucault açısından bu sistem iktidarın temelini oluşturmaktadır.¹⁹

¹⁸ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2011), 224.

¹⁹ Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2011), 225.

Bu sistemin en temel enstrümanlarından biri de kuşkusuz iktidarın varlığını gerekli kılan ve bizzat iktidar kurumuyla iç içe geçmiş olan eğitim ve onun temel varlığını ifade eden bilgidir. Bilgi, eğitim aracılığıyla iktidarın istediği bireyleri ortaya çıkarmak, onları yönlendirmek ve iktidarın statüsünü korumak amacıyla önemli işlevler görür. Çünkü her politik ya da iktidar tarzı mensuplarını ya da mensubu kılmaya çalıştığı bireyleri belli araçlarla etkileyip kendine bağlar. Bu araçlardan en önemlisi ise kuşkusuz eğitimin temel aracı olan bilgidir. Bilgi, politik iktidarların eğitim müfredatlarında, kurum ve kuruluşlarında yer bularak, bireylere ulaşmada önemli görevler görür. Ve bireyler kendilerine sunulan (bazen de farkında olmadan dayatılan) bu müfredatlar eşliğinde eğitim formasyonunun içerisine girerek, iktidarların istedikleri şekilde eğitilmeye çalışırlar.

Her ne suretle olursa olsun, iktidar ve bilgi ilişkisi birbirinden kopması mümkün olmayan, birinin diğerini etkilediği ve aynı zamanda etkilendiği alanlar olarak karşımıza çıkar. Kuşkusuz modern zamanlardaki bu iktidar biçimi, kendi yaşamsal kaynağını yaratmak ve devam ettirmek için bilgiyle yakın bir ilişki içerisinde olmak zorundadır. Ve bu ilişki birinin diğeri üzerinde tahakküm kurduğu ilişki olmayıp karşılıklı etkileşim üzerine kurulu olan bir ilişkidir. Başka bir ifadeyle “iktidar ve bilgi karşılıklı olarak birbirlerini içerimler; karşılığında bir bilgi alanı oluşturmayan iktidar ilişkisi olmadığı gibi iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bilgi de yoktur.”²⁰

Bu bağlamda iktidar ve bilgi, yakın bir ilişkiler ağına mensup iki farklı alandan ziyade birbirinin içine geçmiş ve iktidarın yerini

²⁰ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014), 18.

sağlama almak için var olan bir sistem olarak görülmelidir. Foucault bu ilişkiyi şöyle betimlemektedir:

“Oysa, iktidarın bilgiye, bilginin iktidara sürekli eklemlendiği kanısındayım ve ben bunu ortaya çıkarmayı denedim. İktidarın falanca keşfe, filanca bilgi biçimine ihtiyacı olduğunu söylemekle yetinmemeli, iktidar işleyişinin bilgi nesnelere yarattığı, bunları ortaya çıkardığı, enformasyon biriktirdiği ve kullandığı da söylenmelidir.”²¹

Dolayısıyla bilgi, iktidarın sürekliliği için olmazsa olmazlardan biridir. Bir bakıma, iktidar varlığını büyük ölçüde bilgiye borçludur demek gerekmektedir.

İktidar ve bilgi arasında bulunan ilişkide, iktidarın bilgi üzerinde ya da bilgi aracılığıyla bireyler üzerinde etki kurmak ya da istenilen vatandaş tipi ortaya çıkarmak amacıyla bilgiye direkt ya da doğrudan müdahil olduğu söylenebilir. İktidar, bilgiyi dönüştürmek amacıyla şöyle bir metod uygular:

“İnsan, ruh, birey, insan bilimleri -insanın bilimsel bilgisi- gibi modern kavramlar da aslında iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemin, yani bilgi-iktidarının bir ürünü, bilgi ve iktidar ilişkilerinin eklemlendiği bir öge, iktidarın bilgiyi ortaya çıkardığı, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çarktır.”²²

²¹ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev: Işık Ergüden, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012), 35.

²² Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014), 19.

İktidar kendi bilgi söylemini geliştirerek insanlar üzerinde etkiye sahip olur ve dilediği gibi yönlendirmede bulunur. Foucault'ın üzerinde durduğu bu iktidar tarzı, görünen ya da somut bir şekilde kendini açığa çıkaran bir tarzdan ziyade, bilgiyle olan ilişkisinde hem bilgiyi oluşturan hem de bilginin kendi iktidar alanını etkilediği bir tarzıdır. Burada iktidar, kendi bilgi anlayışını doğrudan ortaya koymak yerine, onu okullar, öğretmenler, idareciler, sınıflar, kısacası eğitimle alakalı ne kadar enstrüman varsa onlar yoluyla vererek, bahsi geçen enstrümanların da kendini etkilediği bir ilişkiler ağına dönüştürür. Başka bir ifadeyle bilgi, eğitim enstrümanlarıyla olan bağlantısında ne aktif ne de pasif konumdadır. Karşılıklı etkileşime dayanan bu ilişkide en nihayetinde iktidar hem bilgi hem de eğitim enstrümanlarını kendisine hizmet edecek bir sisteme dâhil etmektedir. Foucault'ın bilgi ve iktidar ilişkisinde ortaya koymaya çalıştığı şey, tanımlama ya da açıklamalardan ziyade bilgi ve iktidarın etkileşimler bağlamında ele alınmış olmasıdır. Zira Bilgi ve eğitim netice itibariyle iktidar kavramının içinde kendilerine yer bularak ona hizmet ederler.

Sonuç

Her iki düşünür için eğitim ve iktidar toplum sosyolojisini anlamamız açısından önemlidir. Nietzsche'ye göre eğitim insanın üst insan olmasından ziyade onu vasat insan kademesine getirerek onu sürü insanı olmasına neden olmaktadır. Ona göre eğitim iktidarın bir aracı konumundadır. Eğitim yoluyla ortaya konulan olgular, toplumun epistemolojisini meydan getirdiğini söylebiliriz. Nietzsche'ye göre eğitim bireyi politize eder ve iktidarın düzenini sürdürmesi için bir araca dönüşür. Foucault'a göre eğitim sayesinde elde edilen bilginin insanın her an gözetlenmesiyle sonuçlanmıştır. Bireyleri farkına varmadan iktidarın bilgi üretimi içinde kendi geliştirdiği

politikalarla yönetmeye çalışır. Her ikisine göre eğitimin, insanı politik alana hizmet ettiren bir kurum olduğu ortadadır. Sonuç olarak Nietzsche, eğitimin iktidar için bir araca dönüştüğünü söylerken Foucault, eğitimden geçen birey hangi statüde olursa olsun, ister mahkum ister gardiyan olsun, iktidar için çalışan birisi halini almıştır.

Kaynakça/Referances/المصادر

- Arı, Yılmaz. “Karl Mannheim’in Bilgi Sosyolojisi”. *International Social Sciences Studies Journal*, 5/30 (2019), 1085-1091. Doi: <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1323>
- Arı, Yılmaz. *Değişim Sürecinde Alevilikte Dini Otorite*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2020.
- Arı, Yılmaz. “Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyo-Kültürel Ve Dini Hayattaki Rolü”. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 7/49 (2021), 2004-2013. Doi: <http://dx.doi.org/10.31576/smryj.1018>
- Aydoğan, İsmail. *Kültür Temelli Eğitim*. Ankara: Hece Yay., 2016.
- Emdem, J. Christian. *Modern Siyasal Düşünce ve Nietzsche*, çev: Gamze Varım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay., 2013.
- Foucault, Michel. *Büyük Kapatılma*. çev: Işık Ergüden ve Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2011.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014.
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü*. çev: Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2012.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev: Işık Ergüden-Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yay., 2014.
- Gatto Taylor, John. *Eğitim (Bir Kitle İmha Silahı)*. çev: Mehmet Ali Özkan. İstanbul: Edam Yay., 2018.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. (3. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi, 1979.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüş*, çev: Gülperi Sert. Ankara: Doğu Batı Yay., 2017.
- Nietzsche, Friedrich. *Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine*. (3. Baskı). çev. Gürsel Aytaç. İstanbul: Say Yay., 2010.
- Nietzsche, Friedrich. *David Strauss / İtirafçı ve Yazar*, çev: Mustafa Tüzel. İstanbul: İthaki Yay., 2006.
- Ozmon Howard-Craver Samuel. *Philosophical Foundations of Education*. Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Sönmez, Veysel. *Eğitim Felsefesi*. (13. Baskı). Ankara: Anı Yay., 2015.